

MUAMER HODŽIĆ*
(Sarajevo)

VRHOVNE BOSANSKE KADIJE (MULLE) U DRUGOJ POLOVINI 17. STOLJEĆA

Abstrakt

Najviši predstavnik sudske vlasti i jedna od najvažnijih poluga u upravno-administrativnom aparatu Osmanskog Carstva u jednom ejaletu bio je mulla. Njemu su bile dodijeljene široke ovlasti i mogućnost kontrole drugih predstavnika osmanske vlasti. S obzirom na ulogu i važnost tih visokorangiranih osmanskih zvaničnika, rad ima za cilj da predstavi pojedince koje su bili imenovani u Bosanski ejalet, kao i dinamiku smjena na ovim pozicijama u drugoj polovini 17. stoljeća. U slučajevima gdje je to bilo moguće dat je uvid u njihovo obrazovanje, iskustvo, te poneka zanimljivost iz života. Kako bi se to postiglo, analizirani su sadržaji različitih pojedinačnih i zbirnih dokumenata. Prezentirani podaci doprinose boljem razumijevanju osmanske sudske prakse i konkretnog djelovanja kadija u Bosni u 17. stoljeću.

Ključne riječi: kadija, mulla, sudstvo, Bosanski ejalet, 17. stoljeće.

Mulla je bio je najviši sudski predstavnik Porte i jedan od najvažnijih službenika u upravno-administrativnom aparatu Osmanske države u jednom ejaletu.¹ Imao je veoma širok djelokrug rada i mogućnost kontrole drugih predstavnika osmanske vlasti. Izravno je komunicirao s Portom i bio je zadužen za obznanjivanje i provođenje različitih naredbi. Isto tako, on je centralnim vlastima u Istanbulu upućivao i službene predstavke pojedinaca

* Dr. Muamer Hodžić, viši naučni saradnik, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, e-mail: muamer.hodzic@ois.unsa.ba, ORCID ID: 0000-0001-5989-0544

¹ U radu će se pored termina bosanski mulla koristiti i termin bosanski kadija pošto se u većini izvora ova pozicija tako i naziva (*Bosna kadısı*).

ili čitave zajednice u slučajevima nezadovoljstva radom ili postupcima drugih osmanskih dužnosnika u nekoj od pokrajina Osmanske države.

Postavljenja na kadijske položaje bila su uvjetovana određenim kvalifikacijama i visokom naobrazbom kandidata, naročito zbog ovlasti i utjecaja koji su imali u upravno-administrativnim poslovima. Treba naglasiti da su kadije u zvanju mulle bile različito rangirane (*mevlevijet*) zavisno od mjesta imenovanja.

Mulle koje su bivale određene na službu u Sarajevo pripadale su četvrtom nivou kadija, tzv. *Devriye mevleviyeti*. Pored Sarajeva, ovaj rang uključivao je službe u gradovima: Adana, Antep, Bagdad, Beograd, Bejrut, Čankiri, Dijarbakir, Erzurum, Filibe (Plovdiv), Konja, Kutahja, Maraš, Ruščuk, Sivas, Sofija, Tripoli (Libija-Trablusgarp) i Van.² Njihov mandat u većini slučajeva trajao je duže od godinu dana. Međutim, zbog sve većeg broja kandidata koji su čekali imenovanje mandat mulle je u 18. stoljeću skraćen na godinu dana.³

Sjedište vrhovnog bosanskog kadije bilo je u Sarajevu, zbog čega je često u službenoj korespondenciji oslovljavan i kao sarajevski kadija, odnosno sarajevski mulla (*Saray kâdîsî*, *Saray munlasî*). Pored općih nadležnosti koje su se odnosile na provođenje i čuvanje šerijata i zakona (*kanuna*), vrhovni bosanski kadija je kao visoki pripadnik vojnog staleža (*asker*) imao udio odgovornosti i u provođenju regrutacije mladića (*devşirme*), opće mobilizacije (*nefir-i âm*), organiziranja vojnog pohoda i nabavke logistike, razrezivanja vanrednih poreza, kontrole poslovanja i rada Gazi Husrev-begovog vakufa pa sve do ostavinskih rasprava.

S obzirom na ulogu i važnost ovih visokorangiranih osmanskih zvanika, ovaj rad ima za cilj da utvrdi imena kadija (mulla) i dinamiku promjena na najvišim sudskim pozicijama u Bosni u drugoj polovini 17. stoljeća. U slučajevima gdje je to bilo moguće dat je uvid u njihovo obrazovanje, iskustvo i vještine, te poneka zanimljivost iz života. Navedeni su i konkretni slučajevi iz sudske prakse u kojima se spominje ime nekog od bosanskih mulla.

O ulozi i značaju mulle u okviru osmanskog sudskog sistema u Bosni pisano je u relativno skorije vrijeme, a time se posebno bavila

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, 99-103; Fahri Unan, "Mevleviyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIX, Ankara, 2004, 467-468.

³ Behçet Loklar, "Sarajevski mula Šejhzade es-sejjid Muhamed Seid-Efendija i njegova uloga u Bosanskom ejaletu (1795-1814)", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 71/2021, Orijentalni institut, Sarajevo, 2022, 163-193.

Azra Gadžo-Kasumović. Na osnovu analize sadržaja mnoštva različitih osmanskih izvora autorica rada nastojala je detaljnije rasvijetliti ulogu i nadležnosti mulle. Upravo je to pitanje smatrala jednim od najvažnijih preduvjeta za potpunije razumijevanje funkcioniranja sudskog sistema u Bosanskom ejaletu. U prvi plan istakla je činjenicu da je riječ o visoko pozicioniranim državnim službenicima čije su sudske i upravne ovlasti važile ne samo na području Sarajevskog kadiluka nego čitavog Bosanskog ejaleta navodeći brojne primjere iz prvorazrednih izvora. Osim toga, autorica je na kraju rada sačinila listu mulla koji su obnašali dužnost u Bosni. Nabrojana imena se uglavnom odnose na 18. i 19. stoljeće. Kad je riječ o 17. stoljeću spomenuto je tek nekoliko imena mulla koji su krajem tog stoljeća bili u Sarajevu.⁴ Na osnovu analize sadržaja različitih dokumenata iz druge polovine 17. stoljeća u prilici smo navesti mnogo veći broj imena osmanskih dužnosnika koji su obnašali dužnost mulle u Bosni i pružiti uvid u neke pojedinosti iz njihova životopisa i rada.

HRONOLOŠKI PREGLED I PODACI O BOSANSKIM MULLAMA U IZVORIMA OD 1651. DO 1700. GODINE

Prema utvrđenim podacima dužnost bosanskog mulle obavljali su sljedeći pojedinci:

Hasan-efendija Arap Imām-zāde, imenovan je u mjesecu džumadel-uhra **1060/** juni 1650. godine i ostao do 24. redžeba 1061/12. juli 1651.⁵ U njegovo vrijeme došlo je do incidenta oko prikupljanja novca za angažman dodatnih sejmena u odbrani Krajine. Prema toj verziji događaja mulla je branio prava Sarajlija da za potrebe vojske pošalju traženi broj ljudi, a ne novac kako je to tražio tadašnji bosanski beglerbeg Defterdar-zade Mehmed-paša. Zbog Hasan-efendijina angažmana bosanski beglerbeg je bezuspješno pokušao isposlovati njegovu prijevremenu smjenu.⁶

⁴ Azra Gadžo-Kasumović, "Mulla u Bosanskom ejaletu", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XVII–XXVIII, Sarajevo, 2008, 5-68.

⁵ Hasan-efendija je prvi put postao bosanski mulla u mjesecu redžebu 1056/august 1646. godine i na toj dužnosti je ostao godinu dana. Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ: Şeyhi'nin Şaka'ik Zeyli*, c. 2, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2018, 215-216. (dalje Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*), 1532.

⁶ Salih Sidki Hadžihuseinović - Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. 1, preveli s turskog jezika Abdulah Polimac i dr., El-Kalem, Sarajevo, 1999, 343; Avdo Sućeska,

Lutfullah-efendija Hamdī-zāde biva postavljen na mjesto bosanskog mulle u mjesecu redžebu **1061**/juni-juli 1651. godine. Prije dolaska u Sarajevo obavljao je kadijsku dužnost u Ankari. Nakon godinu dana rada u Sarajevu Lutfullah-efendija je smijenjen. Na novu dužnost na ostrvu Kreti (Hanya) poslan je tek u mjesecu muharremu 1068/oktobar 1657.⁷

Bosnevi Sulejman-efendija je dobio namještenje u Sarajevu u mjesecu šabanu **1062**/juli 1652. godine. Sulejman-efendija je bio rodom iz Sarajeva gdje je stekao osnovno obrazovanje, nakon čega je svoje školovanje nastavio u prijestolnici. Predavao je na više istanbulskih medresa, a nakon toga započinje kadijsku karijeru. Prije dolaska u Sarajevo obavljao je dužnost kadije u više gradova, poput Tripolija (Liban), Beograda i Bagdada.⁸ Prilikom imenovanja u Bosnu njegova primanja su uvećana u rang kadije Medine.⁹ Sačuvan je jedan hudžet iz perioda kad je Sulejman-efendija bio vrhovni bosanski kadija. Sadržaj dokumenta odnosi se na spor oko ostavštine nekog Ibrahima iz Vlakovaca. Sudsku parnicu je pokrenula njegova kćerka Latifa protiv izvjesne Safije koju je optužila da je nezakonito prodala četiri junca, vlasništvo njenog oca. Na pečatu ovog kadije ugraviran je sljedeći tekst: *Ṭālib al-raḥma al-Raḥmān ‘abduhū Sulaymān* (Tražitelj milosti Milosnog Njegov rob Sulejman).¹⁰ Postoji njegovo pismo preporuke za nekadašnjeg bosanskog defterdara Musli-pašu, koje je poslao iz Sarajeva u Istanbul.¹¹ U vrijeme Sulejman-efendije dužnost sarajevskog naiba obavljao je izvjesni Abdurrahman-efendija. On je ovjerio jedan sultanski ferman kojim se potvrđuju prava i slobode katoličkim redovnicima proistekle iz ahdname.¹²

Sejjid Mustafa-efendija postavljen je na mjesto bosanskog mulle u ramazanu **1063**/august 1653. godine. Prije dolaska u Sarajevo bio je na dužnosti u Konji. Nakon Sarajeva Mustafa-efendija je dobio namještenje u Sofiji.¹³

“Seljačke bune u XVII i XVIII stoljeću”, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, god. XVII/1966–1967, Sarajevo, 1969, 172-173. (163-207)

⁷ Š. Mehmed Efendi, *Vekâyi ‘u ‘l-fuzalâ*, 874.

⁸ Ibid., 893.

⁹ O praksi unapređivanja osmanske uleme kroz praksu promjene ranga (paye) više vidi u: Fahri Unan, “Osmanlı İlimiye Tarikinde “Paye”li Tayinler Yahut Devlette Kazanç Kapısı”, *Belleten*, 62/233, Ankara, 1998, 41-64.

¹⁰ Gazi Husrev-begova biblioteka (GHB), A-23 - TO.

¹¹ Istanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrak (TSMA.e), 862/73.

¹² Makarska, Arhiv franjevačkog samostana, Turski dokumenti, Zaostrog (Z) 287.

¹³ Š. Mehmed Efendi, *Vekâyi ‘u ‘l-fuzalâ*, 765.

Bagdādī Ahmed-efendija imenovan je u mjesecu zul-kade **1064/**septembar 1654. Prije dolaska u Bosnu obavljao je profesorsku dužnost na više medresa u Istanbulu i Bursi. Kasnije je bio kadija u Erzerumu i Sofiji.¹⁴ Prilikom postavljenja na dužnost bosanskog mulle bio je u rangu kadije Kuds-i Šerifa (Jerusalem), a nakon završetka mandata u Sarajevu unaprijeđen je u rang kadije Medine i premješten u Kajseri.¹⁵

Abdulfettah-efendija Džellād-zāde određen je za službu u Sarajevu 20. ševvala **1065/22.** august 1655. Prethodno je bio kadija u Birgi, u blizini Izmira.¹⁶

Bosnevi Ahmed-efendija dobio je postavljenje na položaj bosanskog mulle u mjesecu šabanu **1066/juni** 1656. godine.¹⁷ Neposredno prije dolaska u Bosnu obavljao je dužnost muderisa u medresi princeze Mihrimah u Edirnama. Bio je poznat kao učitelj utjecajnog dvorjanina Ahmed-age Deli Birađera.¹⁸ Treba napomenuti da je Ahmed-efendija rođeni Sarajlija, a svoje obrazovanje usavršio je u Istanbulu.¹⁹ Prije dolaska Ahmed-efendije u Sarajevo ovlaštenu zamjenik bosanskog kadije bio je izvjesni kadija Husejn-efendija. On je u martu 1656. godine kao *ovlašteni zamjenik vrhovnog bosanskog kadije u šticeu Sarajevu* ovjerio jedan ilam.²⁰

Kočbaš Mahmud-efendija postavljen je za bosanskog mullu 6. ševvala **1067/17.** juli 1657. godine. Prije dolaska u Sarajevo obavljao je dužnost u kadiluku Sakız.²¹

Sejjid Šejh-zāde Mustafa-efendija imenovan je u mjesecu džumadel-ula **1068/februar** 1658. godine. Prethodno je bio muderis na Sahn-i semanu.²² Nakon Bosne data mu je kadijska dužnost na ostrvu Sakız u mjesecu rebiul-evvelu 1072/ oktobar-novembar 1661.²³

¹⁴ Ibid., 820.

¹⁵ Gülşah Kızılay, *Kamil Kepeci 270 numaralı Ruûs Defteri*, magistarska teza, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik, 2019, 156.

¹⁶ Abdulkadir Uçkun, *A.RSK 1529 Numaralı Ru'ûs defteri (s. 1-160), transkripsiyon-değerlendirme*, magistarska teza, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik, 2019, 154.

¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Kamil Kepeci (KK), Ruûs Defteri n. 217, fol. 75.

¹⁸ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi' u'l-fuzalâ*, c. 2, 1135.

¹⁹ Premda je bilo protivno pravilima da se kadija ili njegov naib imenuju na službu u rodnom mjestu, u praksi se to često dešavalo. Ovo pravilo, kao i pravilo vremenskog ograničenja imali su za cilj umanjivanje mogućnosti formiranja interesnih krugova i zloupotrebe ovlasti.

²⁰ GHB, *Tarih-i Enveri* (TE), R-7304, 145.

²¹ Gülşah Kızılay, *Kamil Kepeci 270 numaralı Ruûs Defteri*, 115.

²² Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi' u'l-fuzalâ*, c. 2, 1532.

²³ Anıl Kır, *Kamil Kepeci 217 Numaralı Ruus Defteri (Metin-Değerlendirme, s. 101-202)*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik 2019, 304.

Tatar Abdullah-efendija poslan je u Bosnu u rebiul-evvelu **1069/** novembar 1658. Prije dolaska u Sarajevo bio je muderis u Kodža Mustafa-pašinoj medresi u Istanbulu.²⁴

Bali-zāde Abdullah-efendija određen je za službu bosanskog mulle 8. šabana **1070/19.** april 1660. godine. Prethodno je bio muderis u Edirnama u medresi Uç Şerefeli.²⁵ U njegovo vrijeme dužnost sarajevskog naiba obavljao je Mahmud-efendija sin h. Ibrahima, vojnog kassama. Mahmud-efendija je u svojstvu naiba 14. redžeba 1071. godine (14. mart 1661) izdao huđzet o pozajmici koju je dala izvjesna Fatima nekom Rizvanu iz Čekrekčijine mahale u Sarajevu. Rizvan se obvezao plaćati godišnje 1000 akči na ime kirije (*idžara*) i dao u zalog 3 bojadžijska dućana i jednu pekaru u Čekrekčijinoj mahali.²⁶

Mehmed-efendija Pašmakči-zāde postavljen je za bosanskog mullu 14. šabana **1071/13.** april 1661. Prije dolaska u Sarajevo bio je kadija Sakıza (grčki otok Hios).²⁷

Bosnevi Sulejman-efendija dobio je namještenje u Bosni u mjesecu ševvalu **1072/**maj-juni 1662. godine. Ovo je njegovo drugo službovanje u Sarajevu nakon čitave decenije. U periodu između ove dvije službe bio je kadija u Bagdadu i kadiluku Filibe (današnji Plovdiv u Bugarskoj).²⁸

Mustafa-efendija Serhatlija poslan je u Bosnu u mjesecu ramazanu **1073/**april 1663. godine. Ovaj kadija je također rodom iz Sarajeva. Svoje naukovanje je usavršio kod zemljaka, čuvenog Hasan-efendije Bejazića. Ulemansku karijeru započeo je kao muderis u Jusuf-pašinoj medresi u Istanbulu. Prije dolaska u Bosnu bio je beogradski kadija, a imao je primanja u rangu kadije Jerusalema. Iz Sarajeva je premješten u kadiluk Filibe. Bio je veoma cijenjen zbog svog znanja i odmjerenog držanja. Uživao je naklonost Ahmed-paše i Mustafa-paše, dvojice velikih vezira iz porodice Ćuprilić. Umro je 1675. godine u Istanbulu, a ukopan je u haremu džamije Mulla Gurani u istanbulskoj četvrti Fatih.²⁹

²⁴ Uşşâkîzâde İbrahim Hasîb Efendi, *Zeyl-i Şakâ'ik*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2018, 659 (dalje Uşşâkîzâde, *Zeyl-i Şakâ'ik*).

²⁵ Hakan Savun, *Kamil Kepeci 217 Numaralı Ruûs Defteri (Metin-Değerlendirme, s. 1-100)*, magistarska teza, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik 2019, 150.

²⁶ Fejzulah Hadžibajrić, "O arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, VII-VIII, Sarajevo, 1982, 258.

²⁷ A. Kır, *Kamil Kepeci 217 Numaralı Ruûs Defteri (Metin-Değerlendirme, s. 101-202)*, 167.

²⁸ Uşşâkîzâde, *Zeyl-i Şakâ'ik*, 893.

²⁹ Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Svjetlost, Sarajevo 1986, 403; Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi'ü'l-fuzalâ*, c. 2, 1096.

Hafiz Abdurrahman-efendija imenovan je u muharremu 1074/ august 1664. godine. Nakon što je premješten u Bosnu primanja su mu uvećana u rang kadije Medine. Kako je jedna od nadležnosti mulle bila nadzor nad provođenjem mobilizacije ljudi i opreme tako je Hafiz Abdurrahman-efendija početkom mjeseca ševvala 1074/maj 1664. dobio naredbu Porte o mobilizaciji i slanju 200 sekbana i vojne opreme iz Sarajevskog kadiluka u tvrđavu Livno radi odbrane granice.³⁰ Pored toga, postojala je praksa da se mobilizirana vojska dovede pred bosanskog mullu. Ovaj čin je imao i poseban psihološki efekat na vojnike, s obzirom na to da je mulla bio ne samo vrhovni sudski predstavnik već je istovremeno predstavljao i duhovni autoritet.³¹

U svojstvu sarajevskog mulle Abdurrahman-efendija se spominje u jednoj odluci Porte kojom se odobrava izvjesnom Behlulović hadži Kasimu da svojim novcem proširi i obnovi jednu od sarajevskih džamija. Odluka je donesena na osnovu predstavke Abdurrahman-efendije, a datirana je u zadnjoj dekadi mjeseca zul-kade 1075/juni 1665. godine.³² Nakon Bosne Abdurrahman-efendija je premješten u Dijarbakir.³³ Prije nego je došao novoimenovani nasljednik Abdurrahman-efendije, njega je na položaju vrhovnog bosanskog kadije mijenjao izvjesni Davud-efendija.³⁴ Premda se u biografskom leksikonu (*tezkiye*) Šejhija navodi kako je Abdurrahman-efendija ostao u Bosni sve do 1078. godine, to je teško prihvatljivo jer bi prema tom navodu ispalo da je obavljao kadijsku dužnost skoro pet godina, što bi bio presedan. Naime, zbog velikog broja kandidata tokom 17. stoljeća bilo je pravilo da mandat kadije uz dodatna produženja traje najviše dvije godine. Osim toga, postoji jedna predstavka koju je u svojstvu vrhovnog bosanskog kadije, odnosno kadije u šticeu Sarajevu, sredinom mjeseca zul-kade 1077. h. (9-19. maj 1667) potpisao i ovjerio Muhamed-efendija Parsa.³⁵ To znači da je već prije tog datuma ovaj kadija zamijenio Abdurrahman-efendiju.

³⁰ Dresden, Staats und Universitätsbibliothek, Turkish Defftern, Mscr. Dresd. Eb. 387, fol. 128^v.

³¹ A. Gadžo-Kasumović, "Mulla u Bosanskom ejaletu", 18.

³² Dresden, Staats und Universitätsbibliothek, Turkish Defftern, Mscr. Dresd. Eb. 358, fol. 161^r.

³³ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 2, 1793.

³⁴ Haso Popara, "Džamije i vakufi u džematu Mokro pod Romanijom", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXXVII, Sarajevo, 2016, 17.

³⁵ BOA, İbnülemin Evkaf (İE.EV), No. 7/779.

Parsa Muhamed-efendija³⁶ raspoređen je na dužnost kadije u Sarajevu najkasnije početkom mjeseca zul-kade 1077/maj 1667.³⁷ Muhamed-efendija je prije kadijske službe vršio dužnost šejha mevlevijske tekije na Galipolju. U nauku i svijet tesavvufa uveo ga je njegov amidža, veoma učeni i ugledni mevlevijski šejh Gelibolulu Ağa-zade Muhamed Dede, koji je ovu tekiju i utemeljio. Nakon što je zabranjena ceremonija semâ'a, Muhamed-efendija je napustio tekiju i na nagovor tadašnjeg šejhul-islama Minkari-zade Jahja-efendije započeo profesorsku karijeru u istanbulskim medresama. Ubrzo nakon toga uključen je i u kadijsku službu. Inače, nisu česti slučajevi da se neko iz šejhovskih krugova odlučivao za kadijsku službu. Treba spomenuti kako je Mehmed-efendija za vrijeme službe u Sarajevu započeo prevod mesneviye *Gül ü Nevruz* perzijskog pjesnika Mula Dželala, o čemu je ostavio svojeručnu bilješku u jednom od rukopisa.³⁸

U ovo vrijeme desio se jedan interesantan događaj iz kojeg se najbolje može uvidjeti položaj vrhovnog bosanskog kadije i njegov utjecaj na odluke aktuelnog beglerbega. Naime, 6. aprila 1667. godine snažan zemljotres oštetiio je značajan broj kuća u Dubrovniku, a vijest o toj katastrofi brzo je stigla u Sarajevo. Glasine o razmjerama stradanja grada bile su toliko predimenzionirane da je tadašnji bosanski beglerbeg Ali-paša stekao dojam kako Dubrovačka Republika više ne postoji, odnosno da nema kapacitet da se sama brani. Pošto je Dubrovnik bio osmanski vazal, paša je smatrao svojom dužnošću da zauzme grad prije Mlečana koji su o tome također bili obaviješteni. Prije nego se odlučio na taj poduhvat, on se obratio vrhovnom bosanskom kadiji (mulli) i zatražio njegovu saglasnost.³⁹ Mulla je odbio da to učini obrazlažući svoj stav time da je u Dubrovniku preostalo još najmanje 300 ljudi koji su u stanju

³⁶ U literaturi se njegovo ime spominje različito: Sabir Parsa Mehmed-efendi, Ağa-zade Sabir Parsa Muhammed-efendi, Dede Sabir Parsa i Parsa Sabir Muhammed Dede.

³⁷ U Šejhijevom leksikonu stoji kako je Parsa Mehmed-efendija raspoređen na dužnost kadije u Sarajevu u mjesecu zul-kade 1079/april-maj 1669. Poređenjem datuma u leksikonu i datuma na dokumentu koji je Mehmed-efendija ovjerio u svojstvu vrhovnog bosanskog kadije vidi se razlika od tačno dvije godine. Uporedi BOA, ĪE.EV, br. 7/779. i Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 2, 1175.

³⁸ Kazım Yoldaş, "XVII. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Sâbir Pârsâ : (Hayatı ve Eserleri)", *İlmi Araştırmalar*, 16, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, 2003, 125-134.

³⁹ Ne može se sa sigurnošću reći da li je u to vrijeme vrhovni bosanski kadija bio Parsa Mehmed-efendija ili njegov prethodnik Hafız Abdurrahman-efendija.

braniti svoj grad. On je uzeo u obzir činjenicu da je Dubrovnik zadržao sposobnost samoodbrane pa tako i pravo da ostane u vazalnom odnosu prema Porti. Nakon ove argumentacije Ali-paša je odustao od prvobitne namjere.⁴⁰

Muhtārī Sejjid Mustafa-efendija imenovan je u mjesecu zul-kade **1078/april 1668**. Na osnovu njegove predstavke početkom mjeseca safe-ra 1080. h. (juli 1669) na mjesto mualima u Mehmed-begovoj džamiji na Bistriku izdat je berat nekom Mahmud Halifi.⁴¹ Po svemu sudeći Mustafa-efendija je imao pjesničke sklonosti jer su u jednoj medžmui zabilježena dva stiha na turskom jeziku koje je izrekao *Muhtar-efendija, kadija i muftija u gradu Sarajevu*.⁴² O njegovim poetskim vještinama svjedoči i tarih koji je Mulla Muhtārī-efendija spjevao u čast sarajevskog šejha Hasana Kaimi-babe.⁴³ Nakon službe u Bosni Muhtārī Sejjid Mustafa-efendija premješten je u Bursu.⁴⁴

Gölbazar Husejn-efendija postavljen je na mjesto bosanskog mulle u mjesecu zul-kade **1080/april 1670**. Prethodno je bio na dužnosti kadije Sakıza. Nakon službe u Sarajevu vratio se u Istanbul, gdje je ubrzo umro. Ukopan je na mezaristanu u Uskudaru.⁴⁵

Atullah-efendija dobio je namještenje u mjesecu muharremu **1083/maj 1672**. godine. Prije dolaska u Sarajevo predavao je na više istanbulskih medresa. Nakon Sarajeva poslan je za glavnog kadiju u Sofiji.⁴⁶

Ramazan-efendiji Džafer-zāde dužnost bosanskog mulle dodijeljena je u mjesecu rebiul-evvelu **1084/juni 1673**. Nakon službe u Sarajevu premješten je u Beograd.⁴⁷ Prije nego je Ramazan-efendija preuzeo dužnost, na mjestu opunomoćenog zamjenika bosanskog mulle bio je Husejn-efendija koji je ovjerio jedan hudžet 20. rebiul-evvela 1084/30.

⁴⁰ Hazim Šabanović, "Bosanski divan", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XVIII-XIX/1968-69, Orijentalni institut, Sarajevo, 1973, 19-20.

⁴¹ Leipzig, Universitätsbibliothek [DE-UBL] B. or. 137-2, fol. 59^r.

⁴² Salih Trako, "Ibrahim Munib Akhisari i njegov 'Pravni zbornik'", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 28-29/1978-79, Sarajevo 1980, 238.

⁴³ GHB, TE, R-7304, 177-178; Muvekkit, *Povijest Bosne*, 368. Nije poznat povod skladanja ovih stihova u čast Kaimi-babe. Međutim, treba naglasiti da je to svakako bilo prije nego je Kaimi-baba došao u sukob s ondašnjom sarajevskom ulemom zbog čega je bio prinuđen napustiti rodni grad i iseliti se u Zvornik, gdje je umro 1680. godine.

⁴⁴ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 2, 1051-1052.

⁴⁵ Uşşâkizâde, *Zeyl-i Şakâ'ik*, 647.

⁴⁶ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 2, 1283.

⁴⁷ Uşşâkizâde, *Zeyl-i Şakâ'ik*, 989.

oktobar 1673. godine. Dokument se odnosio na popravku džamije sultana Sulejmana u tvrđavi Jajce.⁴⁸ Moguće je da je ovaj Husejn-efendija kasnije vršio funkciju sarajevskog naiba.

Kurd Abdulgani-efendija raspoređen je na dužnost vrhovnog bosanskog kadije u mjesecu zul-hidždže **1085**/februar 1675. godine. Porijeklom je bio Kurd iz Ayntaba (Gaziantep), kako to sugerira kretik uz ime. Prije dolaska u Bosnu bio je kadija na Kipru. Nakon Sarajeva premješten je u Sofiju.⁴⁹

Sivasi-zāde Mehmed Emin-efendija imenovan je u mjesecu zulkade **1086**/januar 1676. U Sarajevo je došao iz Sofije.⁵⁰ U jednoj odluci o postavljenju mutevelije vakufa Sahtijandži Halila u Sarajevu spominje se kao *sarajevski kadija Mevlana Mehmed Emin*.⁵¹ On je unuk poznatog i veoma uglednog halvetijskog šejha Abdulmedžida Sivasija (u. 1639) koji je aktivno učestvovao u odbrani tesavvufa u javnim raspravama s kadizadelijama.⁵²

U mjesecu ramazanu **1087**/novembar 1676. na mjestu vrhovnog bosanskog kadije bio je **Mehmed Abdulkerim-efendija**. Prije kadijske službe bio je muderis u medresi Sinan-paše u Istanbulu. Nakon Sarajeva premješten je za kadiju u Beograd. Treba spomenuti kako je Mehmed-efendija, inače rođeni Istanbulija, bio veoma uspješan pjesnik, o čemu svjedoči divan pjesama koji je ostao iza njega. Njegov pjesnički pseudonim (*mahlas*) bio je Džezmi (Cezmi).⁵³

Abdulhalim-efendija postavljen je u mjesecu rebiul-evvelu **1089**/maj 1678. godine.⁵⁴ Na osnovu njegove predstavljanke napisane početkom mjeseca džumadel-uhra 1090. h. (juli 1679), na mjesto predavača (*ders-i am*) u sarajevskoj džamiji Divan Katib Hajdar ponovo je angažiran izvjesni Salih Halifa kojem je ta dužnost bila uzurpirana.⁵⁵ U vrijeme mandata Abdulhalim-efendije dužnost sarajevskog naiba obavljao je izvjesni Musa-efendija čije se ime spominje u naredbi od 3. safera 1089. h. (27. mart 1678). Dokument se odnosi na imenovanje novog mutevelije

⁴⁸ BOA, İE.EV, No. 3/360.

⁴⁹ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 2, 1155.

⁵⁰ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 3, 2429.

⁵¹ Leipzig, Universitätsbibliothek [DE-UBL] B. or. 138, fol. 18^v.

⁵² Cengiz Gündoğdu, "SIVÂSÎ, Abdülmecid", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 37, İstanbul, 2009, 286-287.

⁵³ Kazasker Salim Efendi, *Tezkire-i Salim*, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1315, 200-202.

⁵⁴ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 2, 1164-1165.

⁵⁵ Leipzig, Universitätsbibliothek [DE-UBL] B. or. 138, fol. 27^v.

jednog zemljišnog vakufa u Sarajevu.⁵⁶ Na njegovom pečatu (muhuru) koji se nalazi na jednoj muraseli napisan je sljedeći tekst: *Pokajah se, Ti Jedini, Abdulhalim moli.*⁵⁷

Spomenuta murasela koju je Abdulhalim-efendija poslao kreševskom naibu bila je u vezi s prihodima koje je uživao šejh Salih, sin čuvenog sarajevskog šejha Ibrahima Bistrigije.⁵⁸

Salbaš Ahmed-efendija dobio je kadijsku službu u Sarajevu u mjesecu džumadel-ula **1090**/juni 1679. U svojstvu vrhovnog bosanskog kadije ovjerio je jedan arz u kojem se izvjesni Mehmed sin Musli-efendije predlaže na mjesto mujezina u Kebkebir džamiji u Sarajevu.⁵⁹ Na osnovu predstavke Ahmed-efendije od 26. rebiul-ahira 1091/26. maj 1680. na dužnosti mutevelije vakufa tabaka Hadži Mehmeda potvrđen je Mustafa Halifa.⁶⁰

Ni'metullah-efendija Sadrudin-zāde raspoređen je na dužnost bosanskog mulle u ševvalu **1091**/novembar 1680.⁶¹ Ostala je sačuvana jedna odluka o imenovanju mutevelije vakufa hadži Davuda koja je donesena na osnovu predstavke *sarajevskog kadije Ni'metullah-efendije.*⁶² Također, postoji i prijepis vakufname hadži Ahmed-efendije, stanovnika Kalin hadži Alijine mahale, koju je početkom mjeseca safera 1092/februar 1681. godine ovjerio *Ni'metullah-efendija, poznat kao Sadrudin-zade, kadija u štićenom Sarajevu.*⁶³ U mjesecu ševvalu 1092. godine Ni'metullah-efendija je umirovljen, a njegov zamjenik (*al-muwallā hilāfatan*) bio je Davud-efendija, koji je u tom svojstvu poslao službeni prijedlog da se popuni upražnjeno mjesto pisara na divanu bosanskog beglerbega, odnosno njegovog kajmekama u Banjoj Luci.⁶⁴

Omer-efendija bio je među ulemom poznat po tome što je jedno vrijeme vršio imamsku dužnost kod veoma utjecajnog admirala flote Kaplan Mustafa-paše. Na službu u Sarajevu postavljen je u ševvalu **1092**/oktobar 1681. godine. Prilikom pobune seljaka iz sela u okolini

⁵⁶ Leipzig, Universitätsbibliothek [DE-UBL] B. or. 138, fol. 5^r.

⁵⁷ GHB, TE, R-7304, 224; Muvekkit, *Povijest Bosne*, 384.

⁵⁸ Ovdje je zapravo riječ o prihodima za izdržavanje Bistrigijina hanikaha u Sarajevu, a riječ je o desetini i drugim prihodima od sela Bjelimića, Jave, Vrbnjaka i Domarine u Bosanskom sandžaku.

⁵⁹ BOA, ĪE.EV, No. 18/2196.

⁶⁰ Leipzig, Universitätsbibliothek, [DE-UBL] B. or. 138, fol. 32^v.

⁶¹ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 2, 1250.

⁶² Leipzig, Universitätsbibliothek, [DE-UBL] B. or. 138, fol. 54^v.

⁶³ GHB, Sidžil 47, str. 24.

⁶⁴ BOA, İbnülemin Tasnifi Tevcihat (ĪE.TCT), br. 1/105.

Sarajeva, koji su upali u sudnicu i opljačkali je, Omer-efendija je ubijen. U tim dešavanjima ubijen je i sarajevski naib Ahmed-efendija, te još osmorica sudskih službenika.⁶⁵

Imam-zāde Mehmed-efendija imenovan je u mjesecu redžebu **1093**/juli 1682. godine. Prije postavljenja u Sarajevo bio je kadija na ostrvu Sakız. U ovo vrijeme na mjesto sarajevskog naiba postavljen je Sejjid Ebu Bekr, što saznajemo iz prijepisa murasele od 4. redžeba 1093/9. jula 1682. godine.⁶⁶ Nakon službe u Sarajevu Mehmed-efendija je poslan u Sofiju.⁶⁷

Nakon nešto manje od dvije godine (džumadel-uhra **1095**/juni 1684.) na dužnost vrhovnog bosanskog kadije postavljen je **Ankarāvī Jakub-efendija**. U vrijeme njegovog službovanja situacija u Bosni bila je jako teška zbog Velikog bečkog rata kada su Mlečani zauzeli dionice puteva na kojima se odvijao promet ljudi i roba što je, između ostalog, uzrokovalo ekonomske probleme. Posebnu poteškoću predstavljala je podjela plaća vojnicima u Bosanskom ejaletu jer je prikupljanje državnih prihoda bilo otežano. Nedostajao je značajan dio prihoda koje su činile carine i druge državne pristojbe koje se zbog rata nisu mogle naplaćivati na skelama Zadar, Šibenik, Makarska i Dubrovnik. Zbog toga je Jakub-efendija uputio službenu predstavku (arz) u kojoj je obavijestio Portu da u blagajni bosanskog defterdara nedostaje značajna suma novca za podmirivanje plaće vojnicima. Nakon toga Porta je poslala instrukciju o preusmjeravanju dijela državnih sredstava za isplatu vojnika.⁶⁸ Također, postoji ilam Jakub-efendije Porti od sredine safera 1096. h. (16–26. januar 1685) u kojem javlja da su izvjesne osobe iz Novog napale dubrovačku skelu i opljačkale preko 200 tovara razne trgovačke robe.⁶⁹ Nakon Sarajeva Jakub-efendija je premješten u Beograd.⁷⁰

Šejh-zāde Ibrahim-efendija dobio je postavljenje u redžebu **1097**/juni 1686. godine. Prije dolaska na dužnost bosanskog mulle bio je

⁶⁵ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, 132-133; Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 2, 1238.

⁶⁶ GHB, TE, R-7304, 239.

⁶⁷ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 2, 1844.

⁶⁸ BOA, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD. d), 2931, fol. 281/2.

⁶⁹ Mostar, Arhiv Muzeja Hercegovine (AMH), Orijentalna zbirka Dubrovnik (OZ-DK), 12/563.

⁷⁰ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 3, 1970.

muderis u više medresa u rodnom mjestu Edirnama. Nakon što mu je istekao mandat u Sarajevu, Ibrahim-efendija je premješten u Sofiju.⁷¹

Alaşehirli Abdullah-efendija raspoređen je na poziciju bosanskog mulle u mjesecu šabanu **1098**/juni 1687. U to vrijeme na mjestu sarajevskog naiba bio je izvjesni Hasan-efendija koji je u sredinom šabana 1098. h. poslao službeni dopis Porti u vezi s prikupljanjem vanrednog poreza.⁷² Nakon Sarajeva Abdullah-efendija je premješten u Serez.⁷³

Bali-zāde Mehmed-efendija imenovan je na mjesto vrhovnog bosanskog kadije u mjesecu ramazanu **1099**/juli 1688. godine.⁷⁴ U jednoj hronici se spominje i kao Edirneli Bali-zāde Mehmed-efendija, jer je bio porijeklom iz Edirne.⁷⁵ Prije dolaska u Sarajevo bio je muderis u nekoliko medresa u rodnom gradu. Nakon Bosne, od mjeseca šabana 1102/maj 1691. godine nalazimo ga na položaju kadije u Kutahiji.

Kodža Beg-zāde Sejjid Fethullah-efendija postao je bosanski mulla u mjesecu saferu **1100**/decembar 1688. godine. Šejhi u svom leksikonu navodi dvije različite verzije njegovog životopisa. Prvo je spomenuo kako je Sejjid Fethullah-efendija umro u Sarajevu, pa je zbog vanrednih okolnosti njegovo mjesto dodijeljeno Esiri Mustafa-efendiji. Na drugom mjestu navodi kako je Sejjid Fethullah-efendija smijenjen s položaja u Bosni te da je nakon nekoliko godina dobio namještenje u Dijarbakiru.⁷⁶

Esiri Mustafa-efendija postavljen je na mjesto bosanskog mulle u mjesecu džumadel-uhra **1101**/mart 1690. godine. Prije toga Mustafa-efendija je bio kadija u Banjoj Luci. Njegovo unapređenje u zvanje bosanskog mulle uslijedilo je na prijedlog tadašnjeg beogradskog muhafiza Džafer-paše. Naime, zbog sigurnosnih problema uzrokovanih vojnim sukobima na širem području oko Bosanskog ejaleta, niko nije prihvatao dužnost u Sarajevu. Zbog toga je Mustafa-efendija, koji je faktički bio u Bosni, promoviran u zvanje bosanskog mulle. Nakon Bosne Esiri Mustafa-efendija je u mjesecu džumadel-ula **1102. h.** (februar

⁷¹ Ibid., 1951.

⁷² Mesut Demir, *1686-1687 (h. 1097-1098) Tarihlî Atik Şikâyet Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, magistarska teza, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2019, 524.

⁷³ Ercan Alan, "Kadiasker Ruznamçe Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kaza Teşkilatı ve Kadılar", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2013, 76.

⁷⁴ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi'ü'l-fuzalâ*, c. 3, 2446-2447.

⁷⁵ Raşit Gündoğan, *Uşşakîzâde Tarihi (Tahlil ve Metin) (1106-1124/1694-1712)*, doktorska teza, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2000, 380-381.

⁷⁶ Uporedi: Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi'ü'l-fuzalâ*, c. 3, 2135. i 2519.

1691) premješten u kadiluk Sakız, a na njegovo mjesto došao je drugi Bosanac.⁷⁷

Bosnevi (Užičevi) Isa-efendija imenovan je u mjesecu džumadel-ula 1102/februar 1691. godine. Prije nego je preuzeo dužnost u Sarajevu mijenjao ga je izvjesni Ahmed-efendija. On je kao opunomoćeni zamjenik kadije 14. džumadel-uhra 1102. h. (15. marta 1691) ovjerio svjedočenje nekolicine ljudi koji su došli na sarajevski sud da potvrde iskaz tadašnjeg imama Ali-pašine džamije Sulejman-efendije. On je tražio da mu se vrati imovina koja mu je bila silom oduzeta od strane ljudi nekadašnjeg bosanskog valije Husejn-paše.⁷⁸

Isa-efendija je bio rođeni Sarajlija koji je nakon naobrazbe u rodnom gradu svoje školovanje nastavio u Istanbulu. Bio je drugi sin čuvenog šejha Muslihudina Užičanina. Nakon smrti starijeg brata šejha Hasana (1668) nastavio je njegove aktivnosti u halvetijskoj tekiji u Užicu. O angažmanu u očevoj tekiji svjedoči i zapis na kraju jednog rukopisa u kojem prepisivač kaže da ga je prepisao u kasabi Užice, u tekiji šejha šejhova Isaa 1097/1686. godine.⁷⁹

Profesorsku karijeru započeo je 1676. godine, nakon čega je predavao na više uglednih medresa.⁸⁰ U svojstvu vrhovnog bosanskog kadije ovjerio je džizje defter datiran 29. zul-hidždžeta 1102 (23. septembar 1691).⁸¹

Jedan od njegovih posljednjih službenih dopisa Porti bila je predstava koju je sačinio u ime stanovnika Sarajeva. Dokument je datiran sredinom mjeseca rebiul-ahira 1104. h. godine (februar 1693).⁸² Isa-efendija je preselio na drugi svijet tačno godinu dana nakon što je smijenjen s dužnosti, u mjesecu redžebu 1105. godine (mart-april 1694).⁸³ Njegov

⁷⁷ Ibid., 2135.

⁷⁸ GHB, TE, R-7304, 77-78.

⁷⁹ Osman Lavić, "Ulemanska i šejhavska porodica Muslihudina Užičanina iz XVII vijeka", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu*, XXV-XXVI, Sarajevo, 2007, 111-128.

⁸⁰ S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, 377.

⁸¹ BOA, MAD. d. 1437, fol. 57.

⁸² Halil İnalçık, "Saray Bosna Şer'iyye Sicillerine göre Viyana Bozgunundan sonraki harp yıllarında Bosna", *Tarih Vesikaları*, II/IX, 1942, 184.

⁸³ U djelu *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu* autor na osnovu jednog izvora donosi zaključak kako je Isa-efendija, odnosno halvetijski šejh Isa, poslije stradanja Sarajeva od Austrijanaca doselio u Bursu. Prema toj tvrdnji Isa-efendija je u Bursi držao predavanja u gradskim džamijama sve do 1712. godine, kada je navodno umro. Premda se ova tvrdnja ne može potpuno isključiti, ona je teško održiva jer se u većini biografskih

sin Abdullah Isa-zade (Isević) također je pripadao ulemanskom staležu i jedno vrijeme je bio kadija u Medini, gdje je i umro.⁸⁴ Kćerka Isa-efendije bila je udata za Jahja Sadedin-efendiju, unuka čuvenog šejhul-islama Ebu Suud-efendije.⁸⁵

U literaturi se spominje kako je Isa-efendija ukopan u haremu Mufti Sulejmanove džamije na Babića Bašči u Sarajevu. Ako se uporedi godina smrti ovog Isa-efendije (mart 1694) i natpisa na nišanu Isa-efendije (1732/1733) koji se nalazi u haremu muftije Sulejmana, onda se nedvosmisleno može zaključiti kako se radi o dvije različite osobe.⁸⁶ Dakle, čini se mogućim da je Isa-efendija umro u Sarajevu, ali mezar koji se spominje u literaturi ne može biti njegov, pošto razlika u dataciji smrti iznosi skoro 40 godina.

Ostala je sačuvana jedna risala o tesavvufu koju je na arapskom jeziku napisao šejh Isa Užičanin. Na početku risale crvenim mastilom je ispisano: “Risala Isa-efendije, sina šejha Muslihudin-efendije, neka im se Allah smiluje obojici.” Risala je svojevrsni poticaj i educiranje derviša o potrebi obrazovanja u vjeri i striktnog primjenjivanja šerijata.⁸⁷

Nakon Isa-efendije, na položaj bosanskog mulle u redžebu **1104**/mart 1693. postavljen je **Luhumi Ali-efendija**, koji je prethodno bio kadija u Konji.⁸⁸ Na novu dužnost Ali-efendija je krenuo tek u mjesecu

leksikona spominje 1694. godina kao godina preseljenja Isa-efendije. Uporedi: Džemal Čehajić, *Derviški redovi...*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1986, 107. i Š. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 3, 1966.

⁸⁴ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992, 304.

⁸⁵ Tuba İşinsu Durmuş, “Divanlarda Kendilerine Sunulan Övgü Şiirleri Üzerinden Osmanlı Sanatına Katkı Sunan Aileler Üzerine Tespitler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 26, İstanbul, 2021, 159.

⁸⁶ Uporedi Š. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 3, 1966. i Haso Popara, “Nekoliko novih dokumenata o vakufima velikih sarajevskih dobrotvora hadži Hasana i hadži Mehmeda Meddibesarevića iz 17. stoljeća, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXXIII, Sarajevo 2012, 111-112.

⁸⁷ O. Lavić, “Ulemanska i šejhovska porodica Muslihudina Užičanina iz XVII vijeka”, 124.

⁸⁸ Ima tvrdnji kako je 1104/1693. godine na mjestu sarajevskog kadije bio izvjesni Kermani-zade Mehmed-efendija, a njegov naib Abdulvehhab-efendija sin Abdulbakija. Izvor pod nazivom *Saray Bosna kadileri*, koji je korišten tom prilikom, nestao je iz Historijskog arhiva Sarajevo, tako da je nemoguće utvrditi o kakvoj je vrsti izvora riječ. S druge strane, nijedan od izvora koje smo koristili ne spominje ovog Kermani Mehmed-efendiju. Naravno, to ne isključuje mogućnost da je ovaj Mehmed-efendija bio ovlašten zamjenik vrhovnog bosanskog kadije Luhumi Ali-efendije. Više vidi: Haso Popara, “Nekoliko novih podataka o

ramazanu, što saznajemo iz sadržaja jedne naredbe Porte upućene svim kadijama u kadilucima koji se nalaze na putu od Istanbula do Sarajeva. U naredbi se od njih traži da omoguće siguran put novoimenovanom vrhovnom bosanskom kadiji Ali-efendiji.⁸⁹ Njegovo ime (pročitano kao Lahumi Ali-efendija) spominje se i u prijepisu kanunname koji je sačinio njegov sekretar u sarajevskoj sudnici.⁹⁰ U ovjeri jednog dokumenta o slanju sarajevskih majstora da popravljaju netom oslobođenu beogradsku tvrđavu potpisao se kao ‘Alī ibn Muḥammad al-qāḍī fī maḍīna Sarāy Bosna.⁹¹ Također, u junu 1693. godine poslao je predstavku Porti u ime stanovništva Visokog, koji su zbog izuzetno teške materijalne situacije tražili da ih se oslobodi plaćanja vanrednih poreza i opremanja vojnika.⁹²

Ime Luhumi Ali-efendije stoji i na hudžetu iz mjeseca rebiul-evvela 1106/septembar 1694. godine koji je sačinjen prilikom saslušanja Sarajlije Ahmeda sina Abdije. Tom prilikom Ahmed je tražio odštetu (krvarinu) za brata hadži Mustafu kojeg je na osnovu presude fojničkog naiba Hasan-efendije pogubio tadašnji bosanski beglerbeg Mehmed-paša.⁹³

Tokom hidžretske 1104. i 1105. godine u više prijepisa sudskih dokumenata kao njegov naib spominje se izvjesni **Kūtahī Mehmed-efendija**.⁹⁴ U svojstvu naiba Mehmed-efendija je donio interesantnu presudu koja se tiče oslobađanja plaćanja džizje u korist jednog sarajevskog Cigana. Naime, tadašnji ciganski džizjedar za teritorij Sarajevskog kadiluka Omeraga 1693/1694 (1105. h.) tužio je sarajevskom kadiji Ciganina Selima sina Osmanova iz Sarajeva, koji izbjegava da mu plati džizju. Optuženi je u svojoj odbrani izjavio da je on musliman i potomak muslimana, te da stanuje u muslimanskoj mahali i sa ostalim stanovnicima mahale zajedno plaća poreze. Osim toga, naveo je da zajednički obavlja pet dnevnih molitvi te da svoju djecu šalje u mekteb. Na osnovu toga i činjenice da se bavi svojim poslom, a da mu se žena kloni stranih lica, dobio je fetvu

službenicima Isa-begova vakufa u Sarajevu krajem 17. i početkom 18. stoljeća”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXXVI, Sarajevo, 2015, 65.

⁸⁹ BOA, A.DVNS.MHM. d.104, 233/1087.

⁹⁰ Branislav Đurđev, “Sarajevski kodeks kanun-nama”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, VI-VII/1956-57, Sarajevo, 1958, 149.

⁹¹ BOA, İbnülemin Maliye (İE. ML), No. 39/3768. Dokument je datiran 5. safera 1105. h. (7. oktobar 1693).

⁹² H. İnalçık, “Saray Bosna Şer’iyye Sicillerine göre Viyana Bozgunundan sonraki harp yıllarında Bosna”, 184-185.

⁹³ GHB, TE, R-7304, 168.

⁹⁴ GHB, TE, R-7304, 119-121, 124-125, 126-127, 130, 132.

i carsku zapovijest po kojoj je oslobođen od plaćanja džizje. Kadija je uvažio njegove argumente i donio odluku da on ne mora plaćati džizju.⁹⁵

Premda Šejhi u svojoj tezkiri navodi kako je Ali-efendija ostao do mjeseca džumadel-ula 1106. h. (januar 1695), čini se da je ostao malo duže. Naime, postoji kolektivna predstavka stanovništva Bosne, koju je on u svojstvu vrhovnog bosanskog kadije ovjerio krajem mjeseca džumadel-uhra 1106. h. (februar 1695).⁹⁶ Nakon Sarajeva, Ali-efendija je premješten na Kipar u kadiluk Levkoša (Nikozija).⁹⁷

Esiri Mustafa-efendija (drugi put) bio je u Sarajevu već sredinom mjeseca redžeba 1106/mart 1695. Tada je na osnovu zahtjeva bosanskog valije Mehmed-paše poslao predstavku Porti za mobilizaciju i opremanje dodatnih 120 konjanika. U jednoj naredbi od 18. zul-hidždžeta 1108. godine spominje se arz koji je poslao kadija Bosne, učeni Mustafa. Vjerovatno se radi o Esiri Mustafa-efendiji, a dokument se odnosi na rješavanje žalbe zaima sela Gorani iz nahije Prozor. Ovaj spahija je tražio od Porte da se na osnovu podataka iz deftera utvrdi administrativna pripadnost sela Gorani nahiji Neretva.⁹⁸ Dužnost sarajevskog naiba u to vrijeme obavljao je Drnišli Abdullah-efendija.⁹⁹

Ismail-efendija Kujumdži-zāde dobio je položaj bosanskog mulle u mjesecu zul-kade 1107/juni 1696. Prije dolaska u Sarajevo bio je kadija u Kutahiji.¹⁰⁰ Prije nego je Ismail-efendija preuzeo dužnost, na mjestu ovlaštenog zamjenika bio je izvjesni Musli-efendija. On je ovjerio jedan sudski dokument koji se odnosi na mobilizaciju leventa koje je trebalo poslati u Kliški sandžak, odnosno tvrđavu Livno.¹⁰¹

Bali-zāde Mehmed-efendija (drugi put) postavljen je za bosanskog mullu u mjesecu šabanu 1108/februar-mart 1697. godine. Prilikom imenovanja u Bosnu Mehmed-efendija je unaprijeđen u rang kadija iz Manise.¹⁰²

⁹⁵ Muhamed Mujić, "Položaj cigana u jugoslovenskim zemljama pod osmanskom vlašću", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, III-IV/1952-53, Sarajevo, 1953, 149.

⁹⁶ Halil İnalçık, "Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak", *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1(2), 1943, 91.

⁹⁷ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 3, 2148.

⁹⁸ GHB, Turski dokumenti Polimac 20, 267-268.

⁹⁹ Alija Bejtović, "Sarajlija Abdulah Drnišlija i njegov zbornik bosanskih memorijala 1672-1719.", *Radovi I*, knj. LX, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1977, 215.

¹⁰⁰ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 3, 2094.

¹⁰¹ GHB, TE, R-7304, 221-222.

¹⁰² Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 3, 2447.

Gergeri Ahmed-efendija određen je na službu u Sarajevo u mjesecu džumadel-uhra **1109**/decembar 1697. godine.¹⁰³ U vrijeme dok je bio u Bosni započeli su pregovori o razgraničenju Osmanskog Carstva, Austrije i Mletačke Republike. U osmanskoj delegaciji kao opunomoćeni zamjenik Ahmed-efendije učestvovao je Abdulah-efendija Drnišlija. On je imao aktivnu ulogu u radu komisije za razgraničenje, o čemu je sačinio detaljniji izvještaj.¹⁰⁴ Nakon Bosne, Ahmed-efendija je imenovan za kadiju Maraša. Kao dobar poznavalac arapskog jezika bavio se temama iz oblasti tefsira (komentara Kur'ana).¹⁰⁵

Hanafi Ibrahim-efendija, poznat kao muftija Vize, postavljen je za vrhovnog bosanskog kadiju u mjesecu rebiul-evvelu **1111**/septembar 1699. godine. U vrijeme njegovog mandata još su bili aktuelni pregovori oko razgraničenja s Austrijom i Venecijom pa je i on, kao i njegov prethodnik, ovlastio Abdullah-efendiju Drnišliju da ga zastupa i učestvuje u radu komisije. Nakon što je Abdullah-efendija završio poslove u radu komisije, Ibrahim-efendija je podnio zahtjev Porti da se Drnišliji dodijeli mjesto muderisa na Malkoč-efendijinoj medresi u Sarajevu.¹⁰⁶ U jednom hudžetu koji je izdat 1111. h. u vezi s ostavinom kapidžibaše Visoke porte spominje se Sejjid Ismail sin Ibrahimov kao ovlaštenu zamjenik vrhovnog bosanskog kadije u Sarajevu.¹⁰⁷ Ibrahim-efendija je umro Sarajevu 14. ramazana 1111/4. marta 1700. godine. Ukopan je u haremu Careve džamije. Do kraja navedene hidžretske godine na položaju vrhovnog bosanskog kadije bio je **Sejjid Mehmed-efendija**.¹⁰⁸

U muharremu **1112**/juni 1700. na mjesto vrhovnog bosanskog kadije dolazi **Sabit Alauddin Užičanin**.¹⁰⁹ U medžmui poznatog banjalučkog kaligrafa Mehmed-efendije ostala je bilješka u kojoj je navedeno da je Sabit-efendija stigao u Sarajevo sredinom mjeseca safera (početak augusta), što znači da je od momenta imenovanja u Istanbulu pa do preuzimanja dužnosti u Sarajevu proteklo oko mjesec dana.¹¹⁰

¹⁰³ Ibid., 2207.

¹⁰⁴ A. Bejtić, "Sarajlija Abdulah Drnišlija i njegov zbornik bosanskih memorijala 1672-1719.", 217.

¹⁰⁵ R. Gündoğdu, *Uşşakizâde Tarihi*, 381.

¹⁰⁶ A. Bejtić, "Sarajlija Abdulah Drnišlija i njegov zbornik bosanskih memorijala 1672-1719.", 218.

¹⁰⁷ A. Gadžo-Kasumović, "Mulla u Bosanskom ejaletu", 34-35.

¹⁰⁸ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-fuzalâ*, c. 3, 2140.

¹⁰⁹ Ibid., 2545.

¹¹⁰ Alija Bejtić, "Pjesnik Sabit Alauddin Užičanin kao sarajevski kadija i bosanski mula", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, II-III, Sarajevo, 1974, 8 (u radu je

Bilješka iz 1112/1700. godine o dolasku Sabit-efendije u Sarajevo

Prije dolaska u Sarajevo bio je muftija u Tekfurdagu (Tekirdağ). Na mjestu bosanskog kadije ostao je do muharrema **1114**/juni 1702. godine, nakon čega je premješten na dužnost kadije u Konji.¹¹¹

ZAKLJUČAK

Prema navedenim podacima ustanovljeno je više od 40 promjena na poziciji vrhovnog bosanskog kadije u drugoj polovini 17. stoljeća. Treba napomenuti kako period između dva imenovanja ne znači da je dotični kadija sve vrijeme bio na dužnosti. Obično se dešavalo da odlazeći kadija postavi ovlaštenog zamjenika (*al-muwallā ḫilāfatan*) koji ga je mijenjao dok ne dođe novoimenovani kadija. Nisu poznate formalnosti na osnovu kojih je vrhovni bosanski kadija određivao svog zamjenika. Međutim, prema onom što je vidljivo iz izvora, čini se da je na mjesto ovlaštenog zamjenika bivao imenovan aktuelni sarajevski naib.

Osobe koje su obnašale dužnost vrhovnog bosanskog kadije na to mjesto bile su uglavnom imenovane jedanput, premda je bilo više njih koji su tu dužnost vršili više puta. To su bili osmanski velikodostojnici koji su se obrazovali na najprestižnijim obrazovnim ustanovama i stjecali iskustva na različitim pozicijama širom Osmanskog Carstva. Sve ovo

donesen faksimil o dolasku Sabit-efendije u Sarajevo).

¹¹¹ Ibid.,5.

upućuje na zaključak da su vrhovne bosanske kadije (mulle) bile iskusne i da su predstavljale važan oslonac za Portu kad je u pitanju njihova sposobnost i stručnost u rukovođenju sudskim poslovima.

Premda je u sudstvu postojalo pravilo da se kadija ne može imenovati u rodno mjesto, iz navedenih primjera se vidi suprotno, jer je više Sarajlija imenovano na poziciju mulle u rodnom gradu. Na osnovu postojećih dokumenata utvrđena su najmanje dva slučaja smjene kadije zbog pritužbi na njihov rad. S druge strane, neki od njih su unaprijeđeni u visoki rang kadije Medine i Jerusalema.

Među bosanskim mullama bilo je onih koji su se dodatno posvećivali izučavanju jezika, prava, književnosti i tesavvufa. Nekolicina njih bili su vrlo poznati i ugledni pjesnici, o čemu svjedoče i njihovi divani pjesama. Najpoznatiji među mullama koji su spomenuti u ovom radu bio je Sabit-efendija Užičanin, o čijem pjesničkim dostignućima postoji više članaka i studija.¹¹²

Pored svih dužnosti i svakodnevnih obaveza u sarajevskoj sudnici, nesumnjiva je činjenica da su ovi osmanski velikodostojnici, uzimajući u obzir njihovu obrazovanost, te bogata iskustva života u drugim gradovima prostranog Osmanskog Carstva, imali izvjesnog utjecaja i na kulturni aspekt života u gradu, naročito ako se uzme u obzir da su neki od vrhovnih bosanskih kadija priređivali neformalne susrete i druženja sa lokalnom ulemom i drugim gradskim uglednicima.¹¹³

Zbog različitih utjecaja i borbe između neformalnih grupa na osmanskom dvoru, u literaturi koja se odnosi na historiju Osmanskog Carstva datog perioda često se govori u kontekstu zloupotreba vlasti koje su otežavale funkcioniranje države i upravnog aparata. Međutim, iz priloženog se može vidjeti da je Porta vodila računa o radu najviše sudske vlasti u pokrajinama. To se najbolje vidi iz činjenice da su redovno provođene promjene na odgovornim mjestima i da su na te dužnosti imenovane obrazovane i iskusne kadije. Osim toga, u pojedinim slučajevima naređivana je i smjena kadija zbog žalbi na njihov rad, odnosno zloupotrebu položaja.

¹¹² Više: Adnan Kadrić, *Uvod u stilistiku divanske književnosti: lingvističko-stilska analiza poezije Sabita Alaudina Bošnjaka*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2015.

¹¹³ Muamer Hodžić, "O fenomenu kahve i mjestima gdje se pila u Bosni u 16. i 17. stoljeću", *Zbornik radova sa naučnog skupa "Kulturno-historijski tokovi u Bosni 15-19. stoljeća (IV)"*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2022, 165-184.

IZVORI I LITERATURA

Neobjavljeni izvori

Sarajevo:

Gazi Husrev-begova biblioteka (GHB):

Sidžil 47.

A-23-TO.

Turski dokumenti Polimac 20, 267-268.

Tarih-i Enveri (TE), R-7304.

Istanbul:

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):

Bâb-ı Âsâfî Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNS. MHM.d.), No. 80. i No. 104.

İbnül Emin Maliye (İE. ML), No. 39/3768.

İbnülemin Evkaf (İE.EV), No. 3/360, No. 7/779, No. 18/2196.

İbnülemin Tasnifi Tevcihat (İE.TCT), No. 1/105.

Kamil Kepeci (KK), Ruûs Defteri (RD), No. 217.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD. d.), No. 2931. i No. 1437.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak (TSMA.e), No. 862/73

Dresden:

Staats und Universitätsbibliothek:

Turkish Defftern, Mscr. Dresd. Eb. 358. i Eb. 387.

Leipzig:

Universitätsbibliothek:

[DE-UBL] B. or. 137-2.

[DE-UBL] B. or. 138.

Makarska:

Arhiv franjevačkog samostana:

Turski dokumenti, Zaostrog (Z) 287.

Mostar:

Arhiv Muzeja Hercegovine (AMH):

Regesta Acta Turcarum, Orientalna zbirka Dubrovnik (OZ-DK): 12/563.

Objavljeni izvori

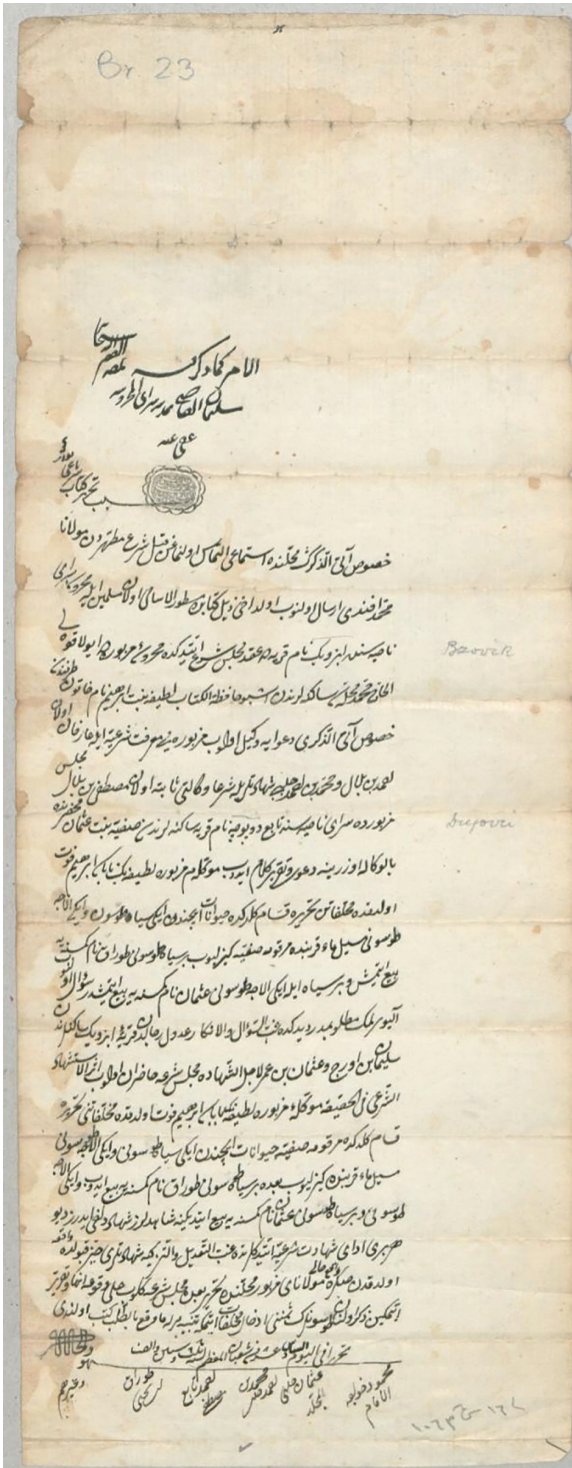
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- Demir, Mesut *1686-1687 (h. 1097-1098) Tarihli Atik Şikâyet Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, magistarska teza, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2019.
- Gündoğdu, Raşit, *Uşşakîzâde Tarihi (Tahlil ve Metin) (1106-1124/1694-1712)*, doktorska teza, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2000.
- Kazasker Salim Efendi, *Tezkire-i Salim*, İkdam Matbaası, İstanbul, 1315.
- Kır, Anıl, *Kamil Kepeci 217 Numaralı Ruus Defteri (Metin-Değerlendirme, s. 101-202)*, magistarska teza, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik, 2019.
- Kızılay, Gülşah, *Kamil Kepeci 270 numaralı Ruûs Defteri*, magistarska teza, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik, 2019.
- Savun, Hakan, *Kamil Kepeci 217 Numaralı Ruûs Defteri (Metin-Değerlendirme, s. 1-100)*, magistarska teza, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik, 2019.
- Şeyhî, Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-fuzalâ: Şeyhi'nin Şaka'ik Zeyli*, c. 2, c. 3, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2018.
- Uçkun, Abdulkadir, *A.RSK 1529 Numaralı Ru'ûs defteri (s. 1-160), transkripsiyon-değerlendirme*, magistarska teza, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik, 2019.
- Uşşâkîzâde, İbrahim Hasîb Efendi, *Zey-i Şakâ'ik*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay. İstanbul, 2018.

LITERATURA

- Alan, Ercan, "Kadiasker Ruznamçe Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kaza Teşkilatı ve Kadılar", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2013, 53-97.
- Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992.

- Bašagić, Safvet-beg, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, 1986.
- Bejtić, Alija, “Pjesnik Sabit Alauddin Užičanin kao sarajevski kadija i bosanski mula”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, II-III, Sarajevo, 1974, 3-20.
- Bejtić, Alija, “Sarajlija Abdulah Drnišlija i njegov zbornik bosanskih memorijala 1672-1719.”, *Radovi I*, knj. LX, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1977, 201-241.
- Ćehajić, Džemal, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 1986.
- Đurđev, Branislav, “Sarajevski kodeks kanun-nama”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, VI-VII/1956-57, Sarajevo, 1958, 147-158.
- Gadžo-Kasumović, Azra, “Mulla u Bosanskom ejaletu”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXVII-XXVIII, Sarajevo, 2008, 5-68.
- Gündoğdu, Cengiz, “SIVÂSÎ Abdülmecid”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 37, İstanbul, 2009, 286-287.
- Hadžibajrić, Fejzulah, “O arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, VII-VIII, Sarajevo, 1982, 255-263.
- Hadžihuseinović, Salih Sidki – Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. 1, preveli s turskog jezika Abdulah Polimac i dr., El-Kalem, Sarajevo, 1999.
- Hodžić, Muamer, “O fenomenu kahve i mjestima gdje se pila u Bosni u 16. i 17. stoljeću”, *Zbornik radova sa naučnog skupa “Kulturno-historijski tokovi u Bosni 15-19. stoljeća (IV)”*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2022, 165-184.
- İnalçık, Halil, “Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak”, *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1(2), 1943, 89-96.
- İnalçık, Halil, “Saray Bosna Şer’iyye Sicillerine göre Viyana Bozgunundan sonraki harp yıllarında Bosna”, *Tarih Vesikaları*, II/IX, 1942, 178-187.
- İşınsu Durmuş, Tuba, “Divanlarda Kendilerine Sunulan Övgü Şiirleri Üzerinden Osmanlı Sanatına Katkı Sunan Aileler Üzerine Tespitler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 26, İstanbul, 2021, 143-220.
- Kadrić, Adnan, *Uvod u stilistiku divanske književnosti: lingvističko-stilska analiza poezije Sabita Alaudina Bošnjaka*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2015.
- Lavić, Osman “Ulemanska i šejhovska porodica Muslihudina Užičanina iz XVII vijeka”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXV-XXVI, Sarajevo, 2007, 111-128.

- Loklar, Behçet, “Sarajevski mula Šejhzade es-sejjid Muhamed Seid-efendija i njegova uloga u Bosanskom ejaletu (1795-1814)”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 71/2021, Sarajevo, 2022, 163-193.
- Mujić, Muhamed, “Položaj cigana u jugoslovenskim zemljama pod osmanskom vlašću”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, III-IV/1952-53, Sarajevo, 1953, 137-194.
- Popara, Haso, “Džamije i vakufi u džematu Mokro pod Romanijom”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXXVII, Sarajevo, 2016, 5-24.
- Popara, Haso, “Nekoliko novih dokumenata o vakufima velikih sarajevskih dobrotvora hadži Hasana i hadži Mehmeda Meddibesarevića iz 17. stoljeća”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXXIII, Sarajevo, 2012, 107-132.
- Popara, Haso, “Nekoliko novih podataka o službenicima Isa-begova vakufa u Sarajevu krajem 17. i početkom 18. stoljeća”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXXVI, Sarajevo, 2015, 63-80.
- Sućeska, Avdo, “Seljačke bune u XVII i XVIII stoljeću”, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, god. XVII/1966-1967, Sarajevo, 1969, 163-207.
- Šabanović, Hazim, “Bosanski divan”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XVIII-XIX/1968-69, Sarajevo, 1973, 9-45.
- Trako, Salih, “Ibrahim Munib Akhisari i njegov ‘Pravni zbornik’”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 28-29/1978-79, Sarajevo, 1980, 215-245.
- Unan, Fahri, “Mevleviyet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara, 2004, 467-468.
- Unan, Fahri, “Osmanlı İlmiye Tarîkinde “Paye”li Tayinler Yahut Devlette Kazanç Kapısı”, *Belleten*, 62/233, Ankara, 1998, 41-64.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.
- Yoldaş, Kazım, “XVII. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Sâbir Pârsâ : (Hayatı ve Eserleri)”, *İlmi Araştırmalar*, 16, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, 2003.

Hudžet vrhovnog bosanskog kadije Sulejmanefendije koji se odnosi na spor oko ostavštine nekog Ibrahima iz Vlakovaca. Na pečatu ovog kadije ugraviran je sljedeći tekst: *Ṭālib al-rahma al-Rahmān* (Tražitelj milosti Milosnog Njegov rob Sulejman) Arhiv Gazi Husrev-begove biblioteke (GHB, A-23 – TO)

THE SUPREME KADIS (MOLLAS) OF BOSNIA IN THE SECOND HALF OF THE 17TH CENTURY

Summary

The highest representative of the judicial authority and one of the most important levers in the administrative apparatus of the Ottoman Empire in one province (eyalet) was the molla. He was granted extensive powers and the ability to control other officials of the Ottoman authority. Considering the role and importance of those high-ranking Ottoman officials, the paper aims to present the individuals who were appointed to the Eyalet of Bosna as well as the dynamics of changes in these positions in the second half of the 17th century. In cases where it was possible, insight was given into their education and experience, as well as some interesting facts from their lives. In order to achieve this, the contents of various individual and collective documents were analyzed. The presented data contribute to a better understanding of Ottoman judicial practice and the specific activities of judges in Bosnia in the 17th century.

Key words: kadi, molla, judge, judiciary, Eyalet of Bosnia, 17th century.